

ДИДАКТИКА ТА МЕТОДИКА

УДК 811(07)

Роман Безлюдний

ДО ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТІВ У НЕМОВНОМУ ВНЗ

Стаття присвячена проблемі індивідуалізації навчання в процесі оволодіння іноземною мовою в немовному вищому навчальному закладі, в основу якої покладено адаптивну систему навчання (АСН). Автором статті аналізуються наукова організація навчального процесу в АСН, її основні параметри й мета, завдання кожного з етапів переходу до запропонованої системи навчання.

Ключові слова: *індивідуалізація, адаптація, індивідуальна робота, самостійна робота, самоконтроль, взаємодія, етап, тематичний цикл, навчання.*

Аналіз існуючих в традиційній системі підходів до вивчення іноземної мови в немовному вузі показує, що між навчанням мовної діяльності і традиційною організацією процесу навчання з дискретним управлінням існує протиріччя.

Існуючі організаційні форми групового навчання та способи управління пізнавальною діяльністю студентів суперечить дидактичній концепції розвивального навчання. При традиційній організації занять, де одночасна активність всіх студентів зводить роль викладача до організації роботи студентів на занятті, спілкування «викладач – студент» замінюється спілкуванням «викладач – група студентів». Намагання максимально збільшити одночасну роботу всіх студентів зменшує час індивідуального спілкування з окремим студентом.

Індивідуалізація навчання є особливо актуальною для іноземної мови, де надзвичайно важливою є комунікативна мовна діяльність викладача з кожним конкретним студентом.

Для суттєвого підвищення ефективності навчального заняття з іноземної мови необхідно знайти таку його структуру, яка б забезпечила індивідуалізацію навчання, безперервну активність і викладача, і кожного студента. Такий підхід до організації навчального процесу та виходу в іншу систему забезпечує зміну її якісних параметрів на основі її наукової організації. На зміну звичних форм навчання повинна прийти нова методика, однією з характерних ознак якої є адаптація до соціального середовища, яке постійно змінюється. Саме адаптація є вирішальним фактором при виборі тієї чи іншої системи навчання.

Принцип адаптації дозволяє по новому підійти до оцінки уже відомих педагогічних явищ, переусвідомити їх значимість, прогнозувати їх перспективність. Адже існування та розвиток будь-якої системи, у тому числі і системи навчання, є системою взаємної адаптації між системою і середовищем та внутрішніми компонентами системи.

Ознайомлення з рядом робіт із питань методики викладання іноземних мов (І. П. Бім, Н. І. Гез, К. Б. Єсипович, О. Д. Климентенко, О. О. Мироліубов, З. М. Цветкова), наукової організації навчального процесу з іноземної мови (О. С. Границька, Т. К. Мучаїдзе, Т. М. Новицька, І. Ю. Торбан), а також управління самостійною пізнавальною діяльністю студентів (Л. В. Занков, Т. А. Ільїна, Н. М. Скаткін), психологічних аспектів самостійної роботи (В. А. Артемов, І. П. Зінченко, І. О. Зимня, О. О. Леонтьєв, Н. О. Менчинська, Н. Ф. Тализіна) доводить доцільність використання адаптивної системи навчання (АСН) як такої, яка сприяє поліпшенню якості навчання іноземної мови.

В основі АСН лежить наукова організація навчального процесу, котра передбачає постійний перехід до нових організаційних форм, які дають можливість поетапно створювати такі психолого-педагогічні умови, які забезпечують індивідуалізацію навчання.

Основною метою АСН, яка забезпечує безперервну активність кожного студента та викладача, полягає в максимальному урахуванні індивідуальних особливостей студентів, що сприяє інтенсифікації навчального процесу і забезпечує його ефективність.

Головним у визначенні параметрів навчального процесу в АСН є встановлення найбільш раціонального співвідношення тривалості колективно-групової роботи, коли викладачі працюють з усіма студентами, та індивідуальної роботи з кожним студентом, а також тривалості самостійної роботи як на навчальному занятті, так і в лабораторії чи вдома.

АСН передбачає:

- різке збільшення долі самостійної роботи студентів на навчальному занятті;
- нормалізацію навантаженості студентів домашньою самостійною роботою за рахунок збільшення її долі на аудиторних заняттях;
- суміщення індивідуальної роботи викладача з кожним студентом та самостійної роботи решти студентів на навчальному занятті;
- організацію самостійної роботи без безпосереднього втручання викладача за рахунок використання системи засобів управління;
- індивідуалізацію навчання в умовах колективного навчання;
- адаптацію до індивідуальних особливостей студентів при роботі в умовах усіх режимів.

В умовах АСН самостійна робота студентів здійснюється на кожному навчальному занятті завдяки суміщенню її з індивідуальною роботою викладача з кожним студентом. Самостійна робота здійснюється

без безпосереднього втручання викладача і стає провідним видом навчальної діяльності при роботі в АСН.

Під самостійною роботою мається на увазі будь-який вид самостійної навчальної або комунікативної діяльності, який виконується в режимі взаємоконтролю і самоконтролю. АСН характеризується безперервним управлінням самостійною роботою студентів на основі семестрових сіткових планів роботи, графіків оперативного обліку та самообліку результатів самостійної роботи студентів та матеріалів зі зворотнім зв'язком для роботи в режимі взаємоконтролю та самоконтролю. Таке управління дозволяє організувати самостійну роботу студентів так, щоб вона здійснювалася в основному без втручання викладача, котрий завдяки цьому одержує можливість відключати студентів почергово від самостійної роботи і працювати з кожним з них самостійно.

В рамках АСН знаходить своє вирішення питання про раціоналізацію самостійної роботи студентів не тільки вдома, але і в аудиторії. Завантаженість студентів домашньою роботою різко зменшується, оскільки студенти одержують можливість більшу частину завдань для самостійної роботи виконувати в аудиторії. Досвід показує, що оскільки студенти зацікавлені в цій роботі, вони починають вибирати більш раціональні прийоми і способи, які удосконалюють процес самостійної роботи. Студент стає співучасником творчої раціоналізації процесу самостійної роботи та підвищення її ефективності.

Впровадження АСН в навчальний процес передбачає суттєві зміни в його структурі, що супроводжується глибокими змінами характеру взаємодії педагога і кожного студента. Перехід до АСН здійснюється поетапно, що дозволяє перебудувати психологію як педагога, так і студента без різкої руйнації міцних динамічних стереотипів.

Найголовнішим завданням першого етапу є зміна структури заняття. Найбільшою трудностю цього етапу для викладача є відмова від традиційних уявлень про хід навчального процесу взагалі і проведення заняття зокрема.

Практичне заняття з іноземної мови при його моделюванні в умовах переходу до АСН включає три види взаємодії студента і викладача:

- 1 вид – викладач і вся група студентів при колективно-груповій роботі;
- 2 вид – викладач і один студент при індивідуальній роботі викладача зі студентом;
- 3 вид – студенти працюють самостійно в сумісному режимі з індивідуальною роботою викладача з метою забезпечення більш ефективного використання аудиторного часу кожним студентом для роботи в активних режимах.

Перші спроби змінити структуру заняття, як правило, пов'язані зі збільшенням відсотку самостійної роботи за рахунок зменшення часу на

колективно-групову з усією групою (пояснення лексико-граматичного матеріалу, методичні вказівки щодо роботи в парах та ін.).

Традиційне для немовного факультету заняття з іноземної мови передбачає використання 15 % часу на пояснення матеріалу, 50 % на розвиток усного мовлення за темами по спеціальності та 35 % на навчання читанню на матеріалі цих же текстів по темі.

Як свідчить досвід роботи, при організації самостійної роботи в умовах АСН велика увага з боку викладача повинна приділятися навчанню студента працювати самостійно найбільш раціональним шляхом. Особливого значення набуває ця проблема на першому етапі впровадження АСН у педагогічний процес. В цей період викладач більше часу приділяє роботі в режимі управління самостійною роботою, навчає, інструктує, допомагає, підказує, як краще організувати свою роботу, вчить, як вести самооблік, виводить стосунки педагога і студента на рівень довір'я.

Після того, як етап формування уміння самостійно працювати пройдено, педагог переходить до так званого включеного контролю, тобто оцінювання студента за вміння працювати самостійно, опитувати товаришів, правильно оцінювати їх відповіді. Включений контроль дозволяє педагогу переконатись в тому, що студенти працюють самостійно і добросовісно та перейти до індивідуального відімкнутого контролю.

Відімкнутий контроль здійснюється через відокремлення від загальної роботи до одного студента. Педагог працює з ним індивідуально по диференційованим або єдиним для всіх завданням. Час індивідуальної роботи з кожним студентом суворо обліковується, і цей час має бути однаковим для всіх студентів, хоча кожна окрема зустріч зі студентами може бути різної тривалості.

Розрахунок часу для індивідуальної роботи ведеться з урахуванням орієнтованої тривалості самостійної роботи на всіх заняттях. Час самостійної роботи рівний часу індивідуальної роботи, тому загальна його кількість ділиться на число студентів у групі.

Наступним кроком щодо зміни структури заняття є робота в суміжному режимі, під час якої відбувається суміщення індивідуальної роботи викладача з кожним по черзі студентом з самостійною роботою усіх інших студентів. У цьому зв'язку постає питання про розробку матеріалів для самоконтролю і взаємоконтролю.

На кожному практичному занятті під час індивідуальної роботи змінюється характер спілкування викладача зі студентом в залежності від його індивідуальних особливостей, тобто відбувається взаємоадаптація викладача і студента.

Нова структура занять дає можливість розподілити всі види занять по різних системах, кожному студенту активно працювати протягом усього заняття, здійснюючи перехід від колективно-групової роботи до

самостійної та індивідуальної роботи з викладачем.

Впровадження систематичного обліку тривалості індивідуальної роботи викладача з кожним студентом дає можливість приділяти однакову увагу всім студентам. Хоча студенти, що добре навчаються, швидше справляються із завданнями та краще орієнтуються в будь-якій новій навчальній ситуації.

II етап впровадження АСН в навчальний процес передбачає організацію самостійної роботи студентів без безпосередньої участі в ній викладача, який зайнятий в цей час індивідуальною роботою зі студентами. Тут необхідний перехід до розробки і впровадження сіткового планування і безперервного управління самостійною роботою студентів за допомогою засобів зворотного зв'язку.

В основу розробки сіткових планів роботи на кожен семестр, а також графіків оперативного обліку та самообліку результатів самостійної роботи студентів, які стають основними засобами управління самостійної роботи на цьому етапі, беруться типові й робочі програми.

Сітковий план укладається на основі блочної презентації мовного матеріалу в супроводі індексів, які відповідають певному виду мовленнєвої діяльності, передбаченого для виконання в процесі самостійної роботи студентів. Робота за сітковим планом дає чітку уяву про обсяг матеріалу, дисциплінує студентів і забезпечує творчий підхід до роботи.

Подібно тому, як в основу роботи по комплексному навчанню видам мовленнєвої діяльності і аспектам мови покладено тематичний цикл, так і в основу сіткового плану береться тематичний цикл, де вправи в певній послідовності виконуються в межах цього циклу. Кожен тематичний цикл завершується контролем або заключним заняттям. Послідовність виконання вправ іде від засвоєння фонетичного матеріалу, спрямованих на формування навичок вимови вокабуляра базового тексту теми, до лексичних вправ та граматичних вправ, спрямованих на засвоєння лексики і граматичних конструкцій базового тексту.

Таким чином сітковий план, укладений на основі та з урахуванням розмовної теми, вивчення котрої супроводжується серією базових і додаткових текстів. Контроль засвоєння теми передбачає виконання контрольної роботи та здачі заліку.

У відповідності з сітковим планом на семестр, укладаються графіки оперативного обліку, в яких програмується виконання фонетичних, лексичних та граматичних вправ. На початку семестру кожен студент отримує сітковий план, який є програмою дій і допомагає йому організувати самостійну та аудиторну роботу з урахуванням його особистих здібностей.

Наявність сіткового плану роботи забезпечує прозорість бачення обов'язкових лімітів виконання завдань. Кожен студент по мірі виконання

програми викреслює індекс і переходить до виконання наступного завдання, не відволікаючи при цьому викладача від індивідуальної роботи з іншими студентами.

Аналіз даних наукового пошуку свідчить, що для укладання на наукових засадах сіткового плану необхідно:

- ретельно проаналізувати навчальні та робочі програми з метою вичленення матеріалу для самостійної роботи студентів;
- визначити в кожному виді діяльності завдання-блоки і позначити їх відповідними символами;
- встановити перелік та послідовність операцій, які повинен виконати студент і які необхідні для виконання завдання;
- детермінувати варіанти контролю для кожного виду діяльності (самоконтроль, взаємоконтроль, індивідуальний контроль) та позначити їх відповідними символами;
- передбачити засоби для вихідного, проміжного та підсумкового контролю;
- зробити розрахунок часу для роботи в парах та індивідуальної роботи педагога з кожним студентом;
- виділити різнорівневі завдання;
- скласти перелік завдань по кожному блоку;
- розрахувати орієнтовні можливості кожного студента та провести заміри швидкості виконання різних видів завдань;
- підготувати технологічну карту та диференційовані завдання для індивідуальної роботи зі студентами.

Практика показує, що сітковий план особливо успішно виконується за умови користування ним у комплексі з графіком оперативного обліку результатів самостійної роботи студентів. Такі графіки включають оперативні документи для здійснення обліку та контролю успішності студентів, а наявність графіків оперативного обліку за весь період навчання дає можливість узагальнювати успішність за всі семестри.

В розділах графіка оперативного самообліку самостійної роботи студент сам виставляє оцінку при роботі в режимі самоконтролю та взаємоконтролю, тобто при виконанні суто тренувальних та тренувально-творчих вправ, а іноді і теоретично-творчих завдань, формуючих підготовче мовлення з елементами непередготовленості (творчі завдання, рольові ігри, дискусії).

Здійснення контролю за виконанням сіткового плану і графіка оперативного обліку результатів самостійної роботи студентів засобом балів дає можливість студентам слідкувати за успішністю. Все це дає можливість бачення кількісної і якісної сторін навчального процесу.

Графік допомагає студентам виконати весь обсяг запланованої роботи за рахунок чіткого обліку та можливості постійно порівнювати

виконання плану з рештою студентів групи. Викладач оперативно надає допомогу тим студентам, які відстають у виконанні плану. Підсумковий результат за графіком в кінці кожного місяця є по суті об'єктивною оцінкою для атестації студентів і прогнозування їх успішності на сесії. Керуючись сітковими планами та графіками обліку, студенти самі вибирають режим роботи, працюючи самостійно або в парах, вчать керувати своєю навчальною діяльністю, оцінювати результати не тільки своєї роботи, але й інших.

У зв'язку з організацією самостійної роботи студентів під час занять виникає необхідність створення навчальних матеріалів зі зворотнім зв'язком, за допомогою яких викладач регулює і вдосконалює процес навчання. Зворотній зв'язок в умовах АСН здійснюється за допомогою матеріалів, які включають правильні відповіді на поставлені питання та ключі до вправ та завдань. При наявності засобів зворотнього зв'язку студент здійснює самостійну роботу в умовах опосередкованого взаємоконтролю та самоконтролю, використовуючи ключі.

В процесі роботи в парах у студентів формуються такі якості як добросовісність, готовність допомогти один одному, формується почуття відповідальності кожного студента не тільки за якість своїх власних знань, але й почуття відповідальності за успіхи свого товариша, групи.

Організація самостійної роботи студентів неможлива без удосконалення системи контролю, оскільки в процесі навчання будь-якому предмету важко забезпечити контроль всіх навчальних дій студентів. Зміна структури навчального заняття та створення умов для організації самостійної роботи студентів дозволяє перевести на взаємоконтроль та самоконтроль майже всі види завдань та виконання вправ, про які йшлося вище. В такому ж режимі здійснюється контроль творчої діяльності, що дає можливість значно вивільнити викладача від безпосередньої його участі в контролі. Контроль викладача здійснюється при одночасній самостійній роботі всієї групи, де студенти працюють за сітковим планом та графіком оперативного самообліку з використанням засобів зворотного зв'язку. Взаємоконтроль практикують в парній роботі. Самоконтроль здійснюється без засобів зворотного зв'язку. Основне призначення самоконтролю – об'єктивна оцінка власних успіхів та своєчасне виправлення допущених помилок. Постійний контроль, який здійснюється самими студентами, забезпечує такі умови, за яких кожен студент у момент роботи з навчальним матеріалом зі зворотнім зв'язком знає, правильно чи неправильно він виконав завдання і як його слід виконати. Кожна відповідь підлягає негайній корекції з боку контролюючого студента. Викладач при цьому здійснює вибірково контроль.

Заключний III етап переходу до АСН полягає в узгодженні змісту навчання з організаційними формами АСН через такий відбір і дозування

навчального мовного матеріалу, який врахував би оптимальну модель навчального заняття з іноземної мови в АСН. У практичному плані це передбачає підготовку комплексів навчально-методичних матеріалів (методичних рекомендацій, комплекту мовних матеріалів зі зворотнім зв'язком, навчально-методичного посібника, сіткових планів і графіків обліку успішності студентів та ін.).

Отже, в укладанні навчально-методичних матеріалів для роботи в умовах АСН слід керуватись тим, що підручник та комплекс мовних матеріалів, які його супроводжують, є невід'ємною частиною будь-якої системи навчання. Вони можуть розглядатися як модель системи і як засіб управління навчальною діяльністю відповідно до системних вимог.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемов В. А. Психология обучения иностранным языкам / В. А. Артемов. – М. : Просвещение, 1969. – 279 с.
2. Зимняя И. А. Психологические особенности овладения иностранным языком / Зимняя И. А., Леонтьев А. А. // Тезисы докладов и выступлений на международной конференции преподавателей русского языка и литературы. – М., 1969. – С. 146–148.
3. Зинченко П. Я. Непроизвольное запоминание / П. Я. Зинченко. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1961. – 562 с.
4. Ильин М. С. Основы теории упражнений по иностранным языкам / М. С. Ильин. – М. : Педагогика, 1975. – 151 с.
5. Миролубов А. А. К вопросу об отборе грамматического минимума для средней школы / А. А. Миролубов // Иностранный язык в школе. – 1956. – № 2. – С. 47–51.
6. Скаткин М. Н. Проблемы современной дидактики / М. Н. Скаткин. – М. : Педагогика, 1984. – 96 с.